

Володимир Костів,
канд. пед. н., професор,
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

У статті аналізуються особливості проявів фізичного насильства у сім'ї щодо дітей. На експериментальному матеріалі розкриваються результати досліджень, проведених серед учнів 6–11 класів в Івано-Франківській області. Показано негативний вплив насильства щодо дитини у її подальшому становленні як майбутнього сім'янина.

Volodymyr Kostiv

PARTICULARITIES OF PHYSICAL VIOLENCE IN THE FAMILY

The article outlines the problem of physical abuse of children in the family. The entry provides the results of experiment survey conducted among children of 6-th-11-th year of study in Ivano-Frankivsk region. It demonstrates the negative influence of violence on child and on development of their family relations in future.

Проблема насильства стосовно дітей в умовах родини здобуває сьогодні особливу актуальність, оскільки насильство й жорстокість у сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в ній, але й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом [4]. За сучасних умов в Україні, як і в інших країнах світу, простежуються тенденції до поширення насильницьких дій у сім'ї, на міжособистісному рівні, у стосунках батьків і дітей, чоловіка й жінки, що створюють складні морально-психологічні умови для соціалізації й адаптації особистості [5].

За останнє десятиліття спостерігається активний психолого-педагогічний пошук розв'язання окремих питань сімейного насильства (дослідження Ю. Якубової, Н. Лавриненко, К. Левченко, О. Балакіревої, О. Шинкаренко, Т. Сафонової, І. Дем'яненко та ін.). Наукові основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження та подолання причин та наслідків насильства стосовно дітей у сім'ї висвітлено в працях В. Бондаровської, Т. Говорун, І. Зверевої, О. Кікінежді, О. Кочемировської, І. Трубавіної, Т. Цюман. Проблемою насильства над дітьми займалися такі фахівці як Т. Журавель, Н. Міллер, К. Розман, М. Стоун, І. Фурманов, О. Цимбал та ін. Д. Вестон виявив високу кореляцію між наявністю фактів сексуального та фізичного насильства в дитинстві, В. Героузов – вплив пережитого в дитинстві насильства на формування особистості, С. Степанов – психологічного насильства та джерел виникнення цього явища.

Метою статті є розкриття особливостей проявів фізичного насильства у сім'ї та його негативного впливу на дітей у їх подальшому становленні як сім'янина.

У новому Сімейному кодексі України (2002) наводиться низка статей, що регламентують взаємини у сім'ї у контексті нашого дослідження. У статті 150 Кодексу зазначається така юридична норма: «Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини». Стаття 164 встановлює підстави для позбавлення батьківських прав, передбачено, що суд може затвердити рішення про відбирання дитини й передачу її до органів опіки й піклування, якщо перебування дитини в осіб, у яких вона перебуває, небезпечно для неї. Це можливо у випадках, коли в родині, де перебуває дитина, склалися умови, небезпечні для її фізичного чи духовного розвитку, зокрема, якщо з дитиною жорстоко поводяться, вдаються до будь-яких видів її експлуатації, примушують до жебрацтва й бродяжництва. Статтею 152 Сімейного кодексу України визначається забезпечення права дитини на належне батьківське виховання [3, с. 528, 530].

Насильство – це соціокультурний і соціально-психологічний феномен, пов'язаний із застосуванням (загрозою застосування) фізичної сили або психологічного впливу як протиправного вияву власної волі особою або групою осіб стосовно інших. Насильство порушує конституційні права тих, на кого воно спрямоване, призводить до деструкції особистості та негативних соціальних наслідків [1, с. 278].

До фізичного насильства відносять такі форми, як різкі і несподівані удари, поштовхи, стусани, струси, ляпаси, небажані дотики, кидання в людину різних предметів, будь-яке невикладкове нанесення тілесного ушкодження і заподіяння фізичного болю, насильницький примус до чого-небудь, а також введення стосовно людини різного роду заборон, обмежень її прав і свобод. Фізичне насильство включає також погрози (у тому числі зброєю) і такі непрямі дії, як руйнування приватної власності, запирання у ванній кімнаті тощо. Кожний із цих видів фізичного насильства наносить біль і шкоду людині [5].

Із правового погляду, фізичне насильство – це реальне чи потенційне заподіяння фізичної шкоди, під яким розуміється порушення анатомо-фізіологічної цілісності людини за допомогою застосування фізичної сили, холодної і вогнепальної зброї або інших предметів, рідин, сипучих речовин тощо, а також вплив на внутрішні органи людини без ушкоджень зовнішніх тканин шляхом отруєння чи споживання одурманюючими засобами [2]. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери трактує фізичне насильство у сім'ї як умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може

привести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності [1, с. 282].

Як правило, насильство в сім'ї характеризується такими рисами: якщо мало місце фізичне насильство, то з кожним подальшим разом, зазвичай, зростає частота його повторення і ступінь жорстокості; фізичне насильство й образлива поведінка чергуються з обіцянками змінитися і вибаченнями, які приносять кривдник; при спробі порвати відносини спостерігається ескалація небезпеки для жертви. Фізичне насильство в сім'ї відбувається в будь-яких прошарках і категоріях населення, незалежно від класових, расових, культурних, релігійних, соціально-економічних аспектів, а також, можливо, як в сім'ях гетеросексуалів, так і геїв і лесбіянок [5].

Типовою моделлю сімейної жорстокості є застосування сили більш сильного стосовно слабшого. Спроба науково дослідити явище фізичного насильства в сім'ї породжує низку проблем. Через досить приватний контекст цього типу поведінки певною мірою утруднюється виявлення причин насильства та його наслідків. З обережністю потрібно також підходити до вибору методів виявлення цього явища, щоб не спровокувати шкідливі наслідки [6]. Істинні масштаби насильства над дітьми невідомі. Точні дані важко отримати, принаймні, з двох причин: відмови громадян і професіоналів повідомляти про такі випадки й небажання потерпілих дітей говорити про це. Багато побитих дітей, вважаючи, що їх заслужено покарали, беруть мовчання, коли їх інтерв'юють ті, хто міг би їм допомогти [4].

Для з'ясування проблем насильства в молодіжному середовищі та сім'ї під нашим керівництвом проведено магістерське дослідження Л. Семенців, метою якого було виявлення фактів фізичного насильства стосовно дітей у сім'ї, індикаторів, що спонукають до його виникнення, вивчення психічного стану дітей, до яких застосовувались фізичні покарання.

Об'єктом дослідження були учні 6–11 класів Марківської ЗОШ Богородчанського району Івано-Франківської області (183 особи). Основним методом дослідження стало анкетне опитування – один із найефективніших методів збору соціальної інформації в масових соціологічних дослідженнях. Деякі деталі насильства визначались у процесі індивідуальних бесід.

Проаналізуємо окремі результати дослідження.

На запитання: «Чи доводилося тобі хоч раз в житті зазнавати тілесного кривдження з боку батьків?» відповідями 10–11-класників були: «так» – 14,2%, «інколи» – 11,9%, «ніколи» – 73,8%. Відповіді учнів 6–7 класів розподілились таким чином: 8,69% підлітків стверджують, що їх регулярно б'ють батьки, 42,02% – інколи зазнають тілесного кривдження, 49,2% дітей не зазнають тілесних покарань. Причому 8,6% опитаних вказали, що їм доводилося зазнавати тілесного покарання хоча б раз на місяць, 5,79% – раз на тиждень. За результатами опитування, близько 6% респондентів зазначили той факт, що інколи вони зазнавали фізичного кривдження, наслідком якого були тілесні ушкодження. Отже, висунемо припущення, що розповсюдженість фізичних покарань обернено пропорційно пов'язана з віком дитини.

45,94% учнів зазначили, що майже завжди покарання батьків є справедливими, 19,81% дітей вважають, що найчастіше покарання є несправедливими, 3,8% дітей завжди несправедливо отримують покарання. Результати дослідження показали, що ініціатором покарань у 49,18% випадків є мама, у 30,05% – батько, 9,8% респондентів вказали, що їх карають брати, сестри та інші родичі і тільки 15,8% опитаних відповіли, що зовсім не отримують покарання від членів сім'ї.

Найчастіше діти отримують фізичні покарання через неслухняність (45,7%), погані вчинки (18,6%), за погані оцінки (16,2%), через те, що довго гуляють із друзями (2,32%), не кладуть на місце речі (3,87%), через куріння (4,65%) та ін. Тільки 10,8% опитаних старшокласників вказали, що відчувають страх у процесі фізичних покарань, найчастіше виникають такі почуття як образа (48,6%), гнів (20,7%), бажання втекти (13,5%), ненависть (10,8%), бажання вирости й відповісти тим самим (7,2%), байдужість (7,2%). 19,4% опитаних стверджують, що часто були свідками кривдження інших, 50, % – інколи були свідками такого явища. Причому 7,89% дітей бачили як ображали маму, 9,72% – братів, сестер, 1,38% – батька.

Виходячи з наведених фактів, можемо констатувати, що насильство над іншими членами сім'ї, постійне грубе поводження з дитиною здатне спровокувати в неї відповідні насильницькі дії стосовно кривдника, викликати різні психоемоційні та психосоматичні розлади, призвести до порушень процесів розвитку й соціалізації дитини. Очевидно, покарання, як аргумент виховання, є одним із переконливих засобів формуючих деструктивних впливів на особистість дитини. Цей факт не може не насторожувати. Крім того, в підлітковому віці діти стикаються з досить частими проявами кривдження не лише у своїй сім'ї, але і з боку своїх ровесників і навіть учителів. Варто зазначити, що 48,6% старшокласників вказали, що не знають до кого звернутися за допомогою та захисту від насильства й жорстокого поводження. Тільки 3,6% опитаних зазначили, що можна звернутися в правоохоронні органи, 1,8% – в соціальні служби.

Отже, вивчення взаємин у різних типах сімей показало, що необхідна спеціальна допомога з боку соціально-психологічних служб для ефективного розв'язання суперечливих та насильницьких відносин батьків щодо дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. І. Звереві; 2-ге вид.]. – К.; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
2. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників / за заг. ред. І. Трубавіної. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
3. Сімейний кодекс України // Звіт Кодексів і Законів України. – К. : Українське агенство інформації та друку «Рада», 2007. – С. 514–544.
4. Соціально-економічні причини насильства в Україні : аналіз проблем та шляхи запобігання (матеріали за результатами соціологічного опитування). – К. : Інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. – 144 с.
5. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навчально-методичний посібник / за ред. К. Левченко, І. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 396 с.
6. Соціальна робота : технологічний аспект : [навч. посібник] / за ред. А. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
7. Трубавіна І. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю / І. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2003. – 131 с.

Христина Кулинич,

студентка,

Ірина Мухіна,

студентка,

Ольга Кізь,

канд. психол. н., доцент, керівник

Школи гендерної рівності ТНПУ,

Тернопільський національний

педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї: РОЛЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ УЧНІВ

У статті обґрунтовано доцільність організації просвітницької роботи вчителя початкової школи з батьками учнів задля попередження насилля в сім'ї. Проаналізовано різні форми та методи роботи педагога: батьківські збори, консультації, педагогічний консилиум, лекції, семінари, когнітивно-поведінковий тренінг, допоміжні методи психокорекції.

Khrystyna Kulynych,

Iryna Mukhina,

Olha Kiz

PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE: THE ROLE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK WITH PARENTS

The article proves the need of elementary school teachers to organize educational activities for parents in order to prevent domestic violence. Different forms and methods of educational work – parent meetings, consultations, educational consultations, lectures, seminars, cognitive-behavioural trainings – are analyzed.

Сім'я є надзвичайно важливою ланкою людського суспільства, середовищем ідентифікації, становлення свідомості та світогляду, у якому відбувається соціальний, духовний і культурний розвиток особистості. На плечі сучасної сім'ї при обопільній відповідальності дружини та чоловіка лягає тягар відповідальності за благополуччя, мир і лад у домі, за ненасильницьке виховання дітей. Сім'я є тим первинним середовищем, де формується сімейна паритетна демократія – складова соціальної демократії суспільства.

Для когось традиційний розподіл сімейних ролей видається оптимальним, позаяк саме таким був розподіл у батьківській сім'ї. Інші віддають перевагу партнерській сім'ї, яка функціонує на засадах взаємозамінності сімейних обов'язків та ролей. Але яку б модель сім'ї не обрало подружжя, сімейні відносини повинні бути вільними від насилля: насилля між дорослими членами родини, насилля та жорстокості по відношенню до дітей.

До останнього часу в нашій країні було накладено своєрідне табу на обговорення як проблем насилля над дітьми та жінками, так і проблем насильства проти особистості в цілому. Нормою вважалось «виховання» дітей за допомогою пасака чи розмови між подружжям за посередництва кулаків. Суспільство усвідомило катастрофічні масштаби проблеми, тому тема попередження сімейного насилля зараз в центрі уваги педагогів, психологів, юристів, правоохоронців, громадськості.